

Jacques Le Goff, *Intelektualci v srednjem veku*. Ljubljana : Študentska založba, 1998. 185 strani. (Knjižna zbirka Claritas; 5)

Sholarji so končno potrkali na naša vrata. Pravi navdušenci so se lahko v francoščini pogovarjali z njimi že od konca petdesetih let.¹ Manj zagreti radovedneži so prišli na račun kasneje, pred šestnajstimi leti, ko je izšel hrvaški prevod.² Ostane nam retorično vprašanje: Lahko Le Goffove *Intelektualce* sploh imamo za novost na slovenski knjižni sceni? Knjigo, ki je v izvorniku izšla leta 1957 je malce nenavadno imenovati novost, vendar dolga in težko dojemljiva so pota božje slave. Nekaj pa prav gotovo to delo je: potreba, nujnost, brez katere tisti, ki jih srednji vek zanima, enostavno ne morejo.

Sinjmodra knjižica je obenem tudi nekakšno potovanje, izlet skozi pokrajine, ki se zdijo sumljivo domače. Vendar nam Le Goff ne prizanaša. Razkrije nam ozadje Potemkinove vasi, ki je, kar je absurdno, neprimerno bolj bogato kot sive kulise tradicionalnega zgodovinoписja. In prav to je, kot se zdi, tudi avtorjev namen (pa ne samo v tej knjigi):³ zminirati pojem srednjega veka. Razbiti kreaturo renesančnih filologov, na katero se je zgodovinoписje dolga leta opiralo kot pijanec plota in jo postaviti tja, kamor spada: med anahronizme. Obdobje, katerega naj bi pojem predstavljal, pa odrešiti predsodkov, ga demistificirati in nenazadnje, raztegniti tja do devetnajstega stoletja. Razkritje se je zdelo pred štiridesetimi leti prav gotovo bolj spektakularno. V tem smislu imamo lahko knjigo za zgodovinski dokument, saj iz nje veje rahlo pozitivistično navdušenje raziskovalca, ki prebija led in odkriva neodkrito. Svojo mladostno zaletavost skuša omiliti v predgovoru, napisanem skoraj trideset let kasneje, čeprav se zaveda, da ga je ravno ta pripeljala do sijajnih odkritij.

Pojem intelektualca si je Le Goff sposodil pri zgodovinarjih, sociologih in epistemologih Zahodnega sveta po 19. stoletju, da bi usmeril pozornost iz institucij in idej na ljudi same, skratka, da bi srednjeveškega intelektualca umestil v koncept dolgega trajanja. Kljub temu ni odveč vprašati, kdo sploh so ti intelektualci. Le Goff je tukaj jasen: »Gre za učitelje, ki se pojavijo v Visokem srednjem veku, se razvijejo v mestnih šolah 12. stol. in se do 13. stol. potrdijo na univerzah. Ime označuje tiste, ki opravljajo poklic mislecev in svoje mišljenje posredujejo preko učenja.«⁴ Iz te družčine gladko izključijo razne kompilatorje, vulgarizatorje, enciklopediste in zlasti karolinške učenjake. Karolinška renesansa je bila stvar ozkega kroga laične in cerkvene aristokracije in ni imela, kot pravi naš »širokosrčni« zgodovinar, kvantitativnih aspektov, značilnih za pojem renesanse. Menihe v skriptorijih tega sicer ni mogoče obtožiti, kljub temu jih Le Goff izloči. Skrbno so prepisovali, a zato bolj malo brali. Bolj kot sam pomen jih je skrbel hudiček Titivilus. Ta nespodobna žverca je uboge menihe motila toliko časa, dokler niso naredili napake, kar je enostavno pomenilo podaljšanje purgatorijskih muk.

Intelektualce v Le Goffovem smislu prinese na površje plima 12. stoletja, ki je obenem plima srednjeveških mest. Prehod iz modrosti (saphienthia) v znanost (scientia) gre vstric z razvojem obrti in trgovine in ima z njima veliko skupnega. Intelektualec je človek s poklicem. Opravlja poklic »prodajalca besed« ali »prodajalca časa«, s čimer nezadržno trči na staro prepričanje, da so besede od Boga, kar pomeni, da niso naprodaj. Še več. Sholarji vedo, kdo so: ljudje svojega časa, ali kot pravijo sami: moderni. Njihova modernost se ni rodila iz napadanja starih. Nasprotno. Stari jim pomagajo, da bi prilezli dlje. »Kot palčki smo, ki sedamo na ramena velikanov,« pripomni Bernard iz Chartra.

Vendar obstaja preprosto dejstvo. Velikani govorijo arabsko. Aristotel, Evklid, Hipokrat, Galen in mnogi drugi so pribežali v muslimanske knjižnice, iz katerih se počasi tihotapijo na Zahod. Čakajo jih prevajalci. Skupina clunyskega opata Petra Častivrednega je z namenom, da bi se z neverniki spopadli na njihovem polju, celo prevedla Koran. Med prevajalci je bil tudi skrivnostni

¹Jacques Le Goff, *Les Intellectuels au moyen age*, Editions du Seuil, Paris 1957.

²Jacques Le Goff, *Intelektualci u srednjem veku*, GZH, Zagreb 1982.

³Npr.: Jacques Le Goff, *Za drugačen srednji vek*, Studia Humanitatis, Ljubljana 1985; Jacques Le Goff, *Srednjevekovni imaginarij : eseji*, Aktant, Zagreb 1993. Za razjasnitev Le Goffovega pojmovanja zgodovinoписja glej tudi njegovo spremno besedo v knjigi Marc Bloch, *Apologija zgodovinarja ali zgodovinarjev poklic*, Studia Humanitatis, Ljubljana 1996.

⁴Jacques Le Goff, *Intelektualci v srednjem veku*, Knjižna zbirka Claritas, Ljubljana, 1998, str. 17.

Herman Koroški (večkrat omenjen kot Herman Dalmata).⁵ Hrvatje so ga vzeli za svojega, mu določili domovino in mu v Pazinu celo postavili spomenik (tako pač delajo »zgodovinski narodi«).

Preden nas Le Goff uvede v zlato dobo srednjeveških univerz, nas pritegne z dvema fenomenoma 12. stoletja. Pri prvem gre za goliarde, skrivnostne študentske vagabunde. Revni študentariji, željni znanja in pustolovščin, so sodobniki očitali to, kar se še dandanes očita študentom: nemoralo, razuzdanost in predvsem svobodo (ali kot bi rekla Janis Joplin: »Freedom is just another word for nothing left to lose«). Zabavna družčina si je v svojih burkah privoščila marsikakšno pikro na račun laične in cerkvene oblasti. »Goliardi so bolj anarhisti, kot revolucionarji,«⁶ zato napadajo vse: papeža (lev, ki vse požira), škofe, menihe, plemiče in celo kmete.

Na tej točki nastopi drug fenomen, ki iz prvega izhaja: Peter Abelard, katerega življenjepis nam Le Goff podaja z veliko mero literarne žilice. Abelard živi življenje učitelja, dialektika, teologa in ljubimca, kar ga v končni fazi privede tudi do kastracije. Nasprotje med dialektiko in mistiko, med urbanim in samostanskim ter med diskusijo in poslušnostjo simbolizira prav spor med Abelardom in svetim Bernardom. »Ta podeželski človek, ki je ostal fevdalec in predvsem bojevnik,«⁷ ne razume mestnega intelektualca, ki se ima za obrtnika duha, katerega delo je študij in poučevanje svobodnih umetnosti. Umetnost (ars) ni znanost, temveč tehnika, obrt. »Šole so delavnice, odkoder izvažajo ideje podobno kot blago.«⁸

13. stoletje prinese na plan še eno skupno lastnost obrtnikov in intelektualcev. Oboji se povezujejo v korporacije. Ohlapna skupnost učiteljev in študentov postane univerza, ki ima, kot poudarja Le Goff, cehovski značaj. Novorojeni univerzitetni ceh se bori proti mogočnim sovražnikom. Podrediti si ga hoče tako posvetna, kot tudi lokalna cerkvena oblast (ne pozabimo, da so tudi laični intelektualci spadali med klerike). V obupu zbeži v naročje papeštva za ceno lastne neodvisnosti. Avtor nas s pretanjenim občutkom za razmerje med dogodki in dolgim trajanjem vodi skozi organizacijo univerz, notranja nasprotja in sam potek študija. Dotakne se eksistenčnih problemov (plača ali nadarbina), religioznega in družabnega življenja ter nenazadnje, šibkega ravnovesja med vero in razumom. Sholastika na tem razmerju temelji. Že Anselm in za njim Abelard sta poudarjala, da se vera opira na razum. Tomaž Akvinski je s pomočjo Aristotela to razmerje zakoličil. Ogroziti ga ni mogla niti platonška pesniška površnost, niti averoistično idealiziranje Aristotela. Odločilni udarec je prišel z druge strani. Frančiškanska radovednost odkrije empirijo. »Razumsko sklepanje ni dovolj, treba je izkusiti«, pravi Bacon. Ocham in Scotus gresta še dlje. Teologijo odrešita dialektičnih zdrah, s tem pa tudi znanost verskih omejitev.

Po veliki krizi 14. stoletja začnejo univerze doživljati spremembe, ki so v končni fazi srednjeveškega intelektualca pokopale. Profesor se iz obrtnika duha prelevi v aristokrata z vsemi prestižnimi emblemi, kot so zlat prstan, toga in baretk. Univerza postane sama lastnica dobrin in oblika oblasti ter se kot taka vtika v politiko. Oblasti je vse bolj potrebna kot valilnica kadrov. Število revnih študentov se naglo manjša. Pojavijo se kolegiji, spočeti kot karitativne skupnosti za redke izbranice. Le Goff ne more brez omembe razširitve univerz na Vzhodno in Srednjo Evropo, ki jo je spremljal naraščajoči »univerzitetni nacionalizem« (npr.: husitsko gibanje v Pragi). Sholastika postaja vse bolj senilna, čeprav, kot je nakazal avtor v predgovoru, ne gre zanemariti pozne sholastike, ki se zdi »v luči določenih del, posebno poljskih iz Krakova, izvirnejša in ustvarjalnejša.«⁹

Srednjeveški intelektualec počasi admira. Na sceni se v podobi humanista pojavi nov junak. Le Goff ga označi kot globokega antiintelektualista, ki »je bolj literat, kot znanstvenik, bolj veren, kot racionalen.«¹⁰ Za razliko od sholarja je ponosen na sladko brezdelje. Na račun mogočne signorie se lahko umakne na podeželje, kjer se predaja mističnim doživetjem. Od vseh tem, ki jih Le Goff obdela v tej knjigi, stoji ravno opozicija sholastika – humanizem na najmanj trdnih tleh.¹¹ Kasneje

⁵Tako mu pravi tudi Le Goff.

⁶Jacques Le Goff, *Intelektualci...*, str. 45.

⁷Ibidem, str. 60.

⁸Ibidem, str. 79.

⁹Ibidem, str. 15.

¹⁰Ibidem, str. 164.

¹¹Glej: Eugenio Garin, *Spisi o humanizmu in renesansi*, Studia Humanitatis, Ljubljana 1993; J. Burckhardt, *Renesančna kultura v Italiji*, DZS, Ljubljana 1981.

se je tega zavedel (čas je pač prinesel nova spoznanja) in v predgovoru pristavil: »Univerze so igrale pomembnejšo vlogo, kot smo verjeli v času prve objave.«¹²

Na koncu mi ne ostane drugega, kot da ponovim besede prevajalca in avtorja spremne besede Igorja Škamperleta: »O spletu teh dogodkov lahko preberemo presenetljivo veliko, ne da bi nas avtor za hip moril z nebistvenim.«¹³

Marko Zajc

Rainer A. Müller, *Geschichte der Universität. Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule*. Hamburg : Nikol Verlagsvertretungen, 1996. 288 strani.

Čeprav o univerzi pri nas, strogo vzeto, lahko govorimo šele od leta 1919 naprej in je torej naša univerzitetna tradicija dokaj skromna, pa menim, da je vredno predstaviti knjigo z gornjim naslovom. Pretežna večina naših visokošolskih izobražencev, zlasti v novejšem času, je namreč študirala na univerzah v nemškem jezikovnem območju (s Prago vred), ki ga ta knjiga zajema. Avtor knjige je profesor za novejšo zgodovino na univerzi v Eichstättu in uveljavljen strokovnjak za univerzitetno zgodovino, saj skoraj vse njegovo raziskovalno delo obravnava to tematiko. Knjigo sestavljata dva dela, tekstovni in slikovni, ki se med seboj lepo dopolnjujeta. Tekstovni del ima trinajst poglavij, od *Universitas* – socialne iznajdbe sholastike – do Moderne. Seveda bom v tem prikazu lahko dal le okviren pregled.

Kot najstarejše univerze veljajo tri, bolonjska, ustanovljena 1088, pariška iz srede in oxfordska iz zadnje tretjine 12. stoletja. Za nobeno od teh ne obstaja noben dokument, ki bi te ustanove nedvoumno kvalificiral kot univerze, še manj seveda kaka ustanovna listina. Načelno je treba izhajati iz dejstva, da gre za dlje časa trajajoči proces nastanka in konsolidiranja, ki je temeljil na različnih premisah in je trajal različno dolgo, dokler ni bila dosežena kvaliteta *universitas magistrorum et scholarium* oz. *studium generale*. O samem procesu nastanka obstajajo v glavnem tri teorije. Po »tradicijski teoriji« naj bi obstajala neposredna strukturna povezava med arabsko-orientalskimi, bizantinskimi in visokosrednjeveškimi meniško-cerkvenimi ustanovami in univerzami 12. in 13. stoletja. Zastopniki »teorije intelekta« trdijo, da je bilo znanstveno zanimanje edini motiv, da so se ustvarili forumi za nebrzdan duhovni razmah. V okviru »socialne teorije« naj bi odločujoč pomen imelo dejstvo, da so bile visoke šole 12. stoletja nove oblike socialnega življenja, dela in raziskovanja. Po vsej verjetnosti se lahko s kombinacijo druge in tretje teorije še najbolj približamo resničnosti. V tedanji družbeni sistem treh redov in korporativni okvir cehov gild in redov se je vključil sholastični »izobraževalni in znanstveni obrat« s svojimi konstitutivnimi načeli, ki so bila bistvena za srednjeveško univerzo in so se ohranila dolgo v novi vek.

Seveda te in v naslednjih stoletjih ustanovljene univerze že iz materialnih razlogov ne bi mogle obstajati kot gole združbe profesorjev in študentov, temveč jih je podpirala Cerkev oz. njeni redovi, ki so čutili največjo potrebo po izobražencih. Vladarji so se razen izjem držali bolj ob strani, razmerje z mesti, kjer so univerze bile, ali so mesta bila celo ustanovitelji, pa je bilo dvoumno. Po eni strani so bila zainteresirana imeti univerzo v svoji sredi, po drugi strani pa je bilo razmerje med njimi in profesorji, še zlasti pa s študenti, pogosto kar napeto. Bistveno pa je bilo, da so bile univerze v svoji strukturi od vsega začetka močno samostojne korporacije.

Za prva stoletja *universitas* bi na splošno lahko rekli, da so se v samostojne korporacije razvile znotraj Cerkev, kot tudi v emancipaciji od nje. Seveda tudi pri tem ni šlo brez napetosti, v začetku manj, pozneje seveda več. Papeštvo je na splošno ustanovitev univerz podpiralo, ne le idealno, temveč pogosto tudi materialno. Za posamezne univerze pa je bila papeška odobritev oz. potrditev (privilegij) osrednjega pomena, ker je bila v tedanjem času edino Cerkev »supranacionalno« organizirana in je zato le ona mogla biti porok za splošno sprejemljivost takih privilegijev. V 13. stoletju so papeži privilegirali približno deset, v 14. in 15. stoletju pa po 30 do 35 univerz. S tem so jim dali cerkveno avtorizacijo.

Strukturo fakultet znotraj univerze so preizkusili najprej v Parizu v 13. stoletju in se je nato uveljavila povsod. Pomenila pa je prodor na znanstvene discipline nanašajoče se specializacije v

¹²Jacques Le Goff, *Intelektualci...*, str. 15.

¹³*Ibidem*, str. 182.